

AUTORIAUS INTENCIJOS, ARBA VANDOS JUKNAITĖS PUBLICISTIKA

AUTHOR'S INTENTIONS OR THE ESSAYS BY VANDA JUKNAITĖ

Gitana VANAGAITĖ

Lietuvos edukologijos universitetas

Lietuvių ir lyginamosios literatūros katedra

T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

Gitana.vanagaitė@leu.lt

Santrauka

Straipsnyje analizuojama Vandos Juknaitės Nepriklausomybės pirmojo dešimtmečio publicistika. Laikomasi nuostatos, kad publicistikos faktiškasis ir aksiologinis lygmenys, jų suponuojama prasmė tiesiogiai susiję su autoriaus intencijomis, kurias paneigė formaliosiomis teorijomis paženklinta XX amžiaus antroji pusė. Juknaitės publicistinių straipsnių interpretacija nesiekia rekonstruoti nei pirminės intencijos, nei pirminių prasmių. Tokia rekonstrukcija, pasak Hanso Georgo Gadamerio, būtų sterili reikšmės komunikacija. Teksto prasmė neapsiriboja autoriaus intencijomis, ji remiasi pokalbio, klausimo ir atsakymo dialektika, leidžiančia iš dabarties laiko užklausti istorinį laiką, arba praeitį. Tokiam pokalbiui kalba besiverianti autoriaus intencija tampa nuoroda.

Esminiai žodžiai: *publicistika, autorius, intencija, hermeneutika, prasmė, kontekstas.*

Summary

The article discusses the essays by Vanda Juknaitė written during the first decade of independence. The analysis is based on the premise that the factual and axiological levels of an essay and the meaning it creates are directly related to author's intentions which were refuted by the second half of the 20th century marked by theories of formalism. The interpretation of Juknaitės' essays does not seek to reconstruct the original intention of the author nor

primary meanings. According to Hans Georg Gadamer, such a reconstruction would communicate a sterile meaning. The meaning of the text is not limited to author's intentions; it rests on the conversation, the dialectics of a question and an answer that enables us from today's perspective to ask about historical time or the past. In such conversation author's intentions seen through the language becomes a reference.

Key words: *essay, the author, intentions, Hermeneutics, the meaning, context.*

Istorinis žvilgsnis į autoriaus intencijų ir teksto prasmės santykį

Lietuvių literatūros enciklopedija publicistiką apibrėžia kaip literatūros ir žurnalistikos rūšį, aprėpiančią aktualios politinės, socialinės, kultūrinės tematikos kūrinius. „Faktografinis pagrindas, aksiologinis aspektas ir meninė raiška publicistikoje glaudžiai susiję“ (Laurušas, 2001, 400). Vanda Juknaitė¹ publicistinių straipsnių yra parašiusi nedaug ir juos rašė neilgai: iš esmės, pervartos metais, pirmuoju Nepriklausomybės dešimtmečiu, kuomet „[p]ublicistinį kičą pakeitė gyva mintis, autentiškas žodis“ (Laurušas, 2001, 401). Sąjūdžio ir pirmaisiais Nepriklausomybės metais ėmus griūti penkiasdešimt metų puoselėtam idėjinių ir moralinių kompromisų kultūros karkasui, jo griuvėsiuose radosi poreikis iš naujo suformuluoti paneigtus moralinio asmens imperatyvo sandus. Iš dalies tai darė laisvei, nepriklausomybei ir individualiai atsakomybei angažuota tų metų publicistika. Negali sakyti, kad Juknaitės publicistinis žodis skambėjo garsiai, tačiau jos reakcijos į septynmyliu milžino žingsniu visą likusį pasaulį priverstą vyti tik tik pilką sovietmečio apdarą nusimetusį žmogų, buvo gyvos ir autentiškos. Todėl Juknaitės publicistika, kaip ir bet kuri kita publicistika, yra suaugusi su savo laiku, lemta, šiandien sakytume, ano, sudėtingo pervartos konteksto. Kita vertus, yra joje kažkas, kas praauga aną, parašymo laiką, joje veriasi tam tikros nuorodos

¹ Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą (sutarties Nr. LIT-6-9) projektą „Prasmės raiškos problema Vandos Juknaitės kūryboje“.

ir į po dvidešimt metų svarbią nes savo gyvenimą pasirenkančią, todėl prie laisvės artėjančią žmogaus laikyseną, į kurią iš karto po išlaisvinančio Sąjūdžio gūσιο ir vėl buvo pasikėsinta. Tiesa, kitomis priemonėmis ir metodais: subtiliai ir patogiai, racionaliai tą patogumą paaiškinant. Tada gal sunku buvo patikėti dar 1953 metais Czesławo Miłoszo *Pavergtame prote* ištais žodžiais apie vidinę tuštumą ir baimę, būdingus tiek vakariečiams, tiek Rytų bloko šalių žmonėms, verčiančius instrumentaliuoti protą ir dvasią, bet šiandien esame ne tik pajutę, bet ir išgyvenę jų išsipildymą. Tai ir būtų tos reikšmės, kurios leistų žvelgti į Juknaitės publicistiką kaip ir šiandien svarbią, kaip kalbančią ir šiandienos žmogui. Tiksliau, tariant jau Hanso Georgo Gadamerio žodžiais, jos sudarytų pagrindą prietarui, arba išankstiniam sprendimui, kuriais remdamiesi užklausiame kitą, kas juo bebūtų: tekstą, meno kūrinį, istorinį faktą ar bet koki kultūrinį artefaktą. „Kaip ir tikras gyvenimas, istorija mus paliečia tik tada, kai patvirtina mūsų ankstesnius sprendimus apie dalykus, žmones ir laikus. Kad suprastume tai, kas reikšminga, turime atsinešti tokių išankstinių nuostatų kontekstą. Heideggeris tokią situaciją pavadino hermeneutiniu ratu: suprantame tik tai, ką jau žinome, išgirstame tik tai, ką tariamės žiną reiškiant“ (Gadamer, 1999, 7). Kitais žodžiais tariant, bet kokia interpretacija yra praeities ir dabarties pokalbis, klausimo ir atsakymo dialektika. „Teksto atsakymas priklauso ne tik nuo klausimo, kurį jam užduodame iš mūsų istorinio žiūros taško, bet ir nuo mūsų gebėjimo atkurti teksto klausimą, nes jis kalbasi ir su savo paties istorija“ (Compagnon, 2000, 63).

Publicistika, skirtingai nei eseistika, turi aiškių sąsajų su gyvenimo tikrove. Jei eseistiką dar galima sieti su poststruktūralizmo ir dekonstrukcijos įtvirtinta kalba kaip rašymu, reiškiančiu, kad iki kalbinio akto tikrovės nėra, todėl tikrovė yra įsteigiama ją užrašant kalbinių ženklų pavidalu, tai publicistikos išskirtinė žymė yra savo gyvenamo laiko apmąstymas ar vertinimas. Pastarieji, žinoma, siejasi ne tik su autoriumi kaip istoriniu ir psichofiziniu asmeniu, bet ir jo intencijomis: „Mat publicistiniais [...] laikomi

visi interpretuojamojo pobūdžio tekstai, kuriuose girdimas autoriaus balsas, jaučiama jo pozicija, kad ir koks būtų jo stilius: racionalus sąvokinis ar meninis vaizdinis“ (Marcinkevičienė, 2008, 155).

Literatūros moksle autorius, jo balsas ir jo intencijos žiūrėti iš šiandienos, jau poteorinio žiūros taško, yra daugiausiai svarstymų susilaukę objektai, tačiau retrospektyviai žvelgiant į autoriaus buvimo ar nebuvimo autoriumi istoriją ir remiantis prancūzų literatūros mokslininku Antoine'u Compagnonu, kurio studija *Teorijos demonas* bando iš naujo kelti teorijų laikais paneigtus klausimus, galima išskirti dvi ryškias idėjas, sąlygiškai vadintinas senąja ir moderniąja: „Senoji idėja tapatino kūrinio prasmes su autoriaus intencija; tai buvo bendrai priimtina filologijos, pozityvizmo, istorizmo epochose. Modernioji idėja (nebe pati aktualiausia) tvirtina, kad norint apibrėžti ar aprašyti kūrinio reikšmę, autoriaus intencija nėra būtina; šią idėją paskleidė rusų formalistai, amerikiečių naujoji kritika, prancūzų struktūralizmas“ (Compagnon, 2000, 44). Manifestiniu autoriaus buvimo / nebuvimo autoriumi byloje galima laikyti Naujosios kritikos atstovų intencionalumo klaidos ar iliuzijos konceptą, davusį pradžią „autoriaus mirčiai“, autorinei funkcijai ir pan.: „Buvo 1946-ieji, kada W. K. Wimsatt ir Monroe Beardsley pradėjo įtarimo vertimo dogma procesą jų garsiaame esė „Intencionali klaida“, kuris veiksmingai pašalina autorių iš jo teksto interpretacijų. Nepaisant Chicagos neoaristotelininkų ir E. D. Hirscho, Jr. argumentų, įtarimas tik didėjo po to, kai Naujoji kritika prarado savo dominavimą“ (Phelan, 2011, 130). Toks autorinei prasmei priešiškas kontekstas iškėlė skaitytoją, kuriam literatūros teoretikai, kaip Stanley Fishas garsiajame straipsnyje „Ar turime paskaitose tekstą?“, priskyrė prasmės steigėjo vaidmenį, taip jį sukeisdami vietomis su autoriumi. Fisho teigimu, tekstas turi tiek prasmių, kiek yra skaitytojų ir nėra galimybės patikrinti vienos ar kitos interpretacijos teisėtumą (Fish, 2011). Poststruktūralizmo ir dekonstrukcijos teiginius apie autorių, netekusį asmeniškumo, todėl atliekantį tik rašančiojo, skriptoriaus funkcijas, generuo-

jantį tekstus iš milžiniško kultūrinio žodyno, įtvirtino Rolandas Barthes'as jau chrestomatiniu tapusiame straipsnyje „Autoriaus mirtis“. Barthes'as, besiremiantis lingvistika, teigia, kad pastaroji jau seniai paskelbė autoriaus mirtį, įrodydama, kad pasakymas yra „tuščias“, nes nepriklauso nuo jį pasakiusiojo. Kalboje nėra asmens, o tik subjektas. Subjektas įgalina kalbą veikti, jis yra sąlyga atsirasti pasakymui, tačiau yra niekas to pasakymo atžvilgiu, nes kalba pati jį pašalina (Barthes, [1968]). Numarinęs autorių, į centrinę vietą Barthes'as iškelia tekstą, kuris yra ypatingos sudėties, jokiai klasifikacijai nepavaldi, radikaliai simbolinė, pliuralistinė, intertekstuali substancija, reikalaujanti panaikinti tradicinę rašto ir skaitymo priešpriešą ir sujungti šiuos du intelektualius judesius per nesibaigiantį teksto–rašto gaminimą. Šioje centro, dugno, pradžios ir pabaigos neturinčioje galaktikoje, su daugybe išėjimų ir įėjimų, iš kurių nė vienas nėra pagrindinis, susipina ir persismelkia daugybė kultūros, literatūros, meno sluoksnių. Tekstas, pasak Barthes'o, yra „ne struktūra, bet struktūravimas, ne daiktas, bet darbas ir žaidimas“ (cit. iš: Andrijauskas, 2005, 125). Tekstas, tapęs intertekstu, reikšmių galaktika, audiniu, voratinkliu, hipertekstu ir pan., neteko kilmės, todėl poststruktūralizmo laikais išigalėjęs „citatų audinys“, arba „intertekstualumo sąvoka taip pat susijusi su autoriaus mirtimi“ (Compagnon, 2000, 48). Autoriaus pavertimas kalbiniu subjektu lėmė ne tik naujos teksto sampratos atsiradimą, bet ir naujai suformulavo skaitytojo vaidmenį. Nors ir įgavęs galią valdyti, surinkti ir suvienyti niekad nesibaigiantį ir daugialypį tekstą, jo prasmę, skaitytojas buvo taip pat paverstas anonimine figūra, tik tuo kažkuo, teksto strategija, sujungiančia rašto kodus ir prisijungiančia prie nesibaigiančio teksto–rašto gaminimo (Barthes, [1968]).

Toks autoriaus ir skaitytojo vaidmenų suvedimas į funkciją ar teksto strategiją ne tik susiaurina galimybę suvokti publicistikos (ar bet kurio kito meno kūrinio) problematiką, nes ji uždaroma hermetiškoje teksto imanencijoje, bet eliminuoja visus moralinius ir etinius klausimus, kurie „neišvengiamai iškyla, kai tekstas turi

glaudžių sąsajų su gyvenimo tikrove“ (Juknaitė, 2011, 136). Faktografinis publicistikos lygmuo, nukeliantis į tekstų parašymo laiką ir susiejantis juos su parašymo kontekstu, neišvengiamai atveria autoriaus intencijų klausimą. Publicistiniai tekstai, kaip ir bet kurie kiti grožiniai ar dokumentiniai tekstai, yra konstruktas, kurio gilioji prasmės struktūra ir išduoda vertybinę ją sukonstravusiojo intenciją. „Kai kalbama apskritai apie *intenciją*, iš tikrųjų yra keliamas klausimas apie autoriaus vaidmenį, apie santykį tarp teksto ir autoriaus, apie pastarojo atsakomybę dėl teksto reikšmės ir prasmės“ (Compagnon, 2000, 44). Žinoma, gyvo autoriaus įvedimas į teksto prasmių lauką jokiū būdu nesuponuoja tradicinio klausimo „ką autorius norėjo pasakyti?“ ar pirminės prasmės atkūrimo:

Žiūrint iš mūsų istoriškojo žiūros taško, pirminių sąlygų atkūrimas, kaip ir bet kokia kita rekonstrukcija, yra pasmerkta pralaimėjimui. Gyvenimas, kuris yra restauruotas, atstatytas (išplėštas) iš savo svetimumo būvio, nebėra prigimtinis (ar pirminis) gyvenimas. [...] Tokiu būdu hermeneutinė veikla, kuri manytų suvokimą esant kilmės restauravimu, liktų sterilia reikšmės komunikacija. (Gadamer, 1983, 205)

Gadameriškoji hermeneutinė tradicija, anot Arūno Mickevičiaus, vienareikšmiškai atsisako nuostatos, kuria remiantis prasmė galėtų būti redukuota į galutinę ir objektyvią. „Kitaip tariant, hermeneutinis siekis suprasti nereiškia, kad iš pat pradžių egzistuoja implikatyvus savyje ir sau rymantis prasminis *rezervuaras*, iš kurio laikui bėgant išnyra, arba valingai rekonstruojama, t. y. *at-kuriama* tai, kas objektyviai anksčiau jau buvo iš tikro“ (Mickevičius, 2010, 39). Pagal Compagnoną, Gadameriui teksto reikšmė niekada neapsiriboja autoriaus intencijomis. Kai tekstas pereina iš vieno istorinio ar kultūrinio konteksto į kitą, jam yra priskiriamos naujos reikšmės, kurių nebuvo numatęs nei autorius, nei pirmieji skaitytojai. Bet kokia interpretacija yra lemta jos konteksto kriterijų, todėl neįmanoma pažinti ar suvokti tekstą savyje pačiame. Po Heideggerio interpretacija tapo

praeities ir dabarties pokalbiu, klausimo ir atsakymo dialektika. Nebėra reikalo užpildyti tarp suvokėjo ir teksto esantį atstumą, nes su *horizontų susiliejim*u jis tampa veiksmingu ir neišvengiamu interpretacijos aspektu: viena vertus, suteikia suvokėjui ankstesnių idėjų sąmoningumo galimybę, kita vertus, išsaugo praeitį dabartyje (Compagnon, 2000, 63).

Kad pokalbis įvyktų, kad būtų galima kelti atsakomybės ir įsipareigojimo klausimą, būtini autorius ir suvokėjas, nes pokalbis su teksto strategija ar funkcija sunkiai įsivaizduojamas, lygiai teksto strategija negali įsipareigoti. „Meno kūrinys yra tarpininkas dviejų susitikimui. Net jei kūrėjas dėvi kaukes, pasakotojo ar personažo, visada tai yra dviejų – autoriaus ir suvokėjo – susitikimas“ (Juknaitė, 2011, 134).

Įsipareigojusi refleksijos erdvė publicistikoje

Publicistinis Vandos Juknaitės debiutas susijęs su 1991-ųjų sausio įvykiais: politiniu ir istoriniu virsmu. Tų metų sausio 26 dieną Vytautas Kubilius *Šiaurės Atėnuose* publikavo straipsnį „Mūsų istorija žiauri. O literatūra?“

Iš laiko perspektyvos Kubiliaus *Šiaurės Atėnuose* skelbtas straipsnis gali būti skaitomas kaip įsipareigojantis intelektualo rūpestis sudėtinga 1991-ųjų politine Lietuvos situacija: atvirai prabilti apie sovietinei tikrovei įprastą beginklio taikaus žmogaus, siekiančio sovietinę pilietybę pakeisti lietuviškąja, akistatą su Vilniaus gatvėmis važiuojančiais tankais. Nevengdamas tiesioginių aliuzijų į griūnančios imperijos valdymo metodus („Smurtas, virtęs valstybės politika, nebeturi ribų“; „Gulago archipelagas“ išugdo ir įdiegia žiaurumo psichozę kaip elgesio normą „laimėjusio socializmo“ šalyje“; „Ginklo jėga darosi vieninteliu ir paskutiniu imperijos išlaikymo veiksmu [...]“), Kubilius konstatuoja, kad „[m]asinės žudynės ir deportacijos – skaudi Sovietų Sąjungos patirtis – netapo dvasiniu sukrėtimu, keičiančiu sovietinės literatūros pobūdį. Lietuvių rašytojai nebandė pažvelgti į karo apkasę,

ties Aleksejevka, išprotėjusio kareivio veidą“ (Kubilius, 1991, 3). Pagrindinis straipsnio klausimas yra klausimas apie literatūros, taigi ir menininko, įsipareigojimą, situaciją istorijos žiaurumų, neteisingumo ir cinizmo akivaizdoje:

Ar literatūra, stiprindama žmoniškumo luobą, neturėtų jausti po tuo luobu pasislėpusios ir tykančios agresijos? Ar neprivalėtų parodyti gyvenimo, kuriame nebėra žmogiškų įstatymų tvarkos, o viešpatauja prievarta, tamsus chaosas ir idiotizmas? (Kubilius, 1991, 2)

Juknaitė prisijungia prie Kubiliaus kelto klausimo svarstymų viešo dialoginio laiško formos tekstu „Sudeginti visas filosofijas“. Galimą teksto giminystę laiško žanrui patvirtina pradžios ir pabaigos kreipiniai į adresą: „Gerbiamas Vytautai Kubiliau [...]“, „Lenkiuosi Jums su meile ir pagarba“ (Juknaitė, 1991, 3). Juknaitė renkasi *aš / mes* kalbėjimą, leidžiantį tapatintis su skaitytoju ir kartu nuo jo atsiriboti išreiškiant asmeninę patirtį, išvalgas ir suvokimus (jaučiau, galvojau, žinojau). Šie asmeninę / tautos poziciją išreiškiantys pasakymai derinami su konstatuojamojo pobūdžio beasmeniais sakiniais ir gausiomis asociacijomis. Visa ši įvairialypė raiška įgalina Juknaitę kitaip sudėlioti prasminius atskaitos taškus, leidžiančius į viską pažvelgti kiek iš kitos situacijos. Laikydama fizinę agresijos patirtį ribota, siaurinančia, o gal ir užveriančia svarstymų erdve: „Nėra tokio siaubo, kad neatsirastų kas dar siaubingesnio“ (Juknaitė, 1991, 3), ji diskusijos argumentų lauką išplečia vidinės laisvės kategorija. Tačiau ieškodama pastarosios pavyzdžių, prerogatyvą teikia ne meninės išmonės plotmei („Menas – juk žaidimas. Žaidimo net ir šurpiausios formos tėra žaidimas“), bet realiam gyvenimui, pateikdama nenuneigiamą tokio pasirinkimo argumentą. Tai asmeninis bekompromisis Elenos Bonner gestas, pasauliui tyliai stebint eilinį Rusijos terorizmo aktą: „Nežinau, ar pačios aukščiausios prabos literatūra pajėgi padaryti tai, ką tomis, taip mums sunkiomis paromis, nuveikė E. Bonner, paprašiusi išbraukti A. Sacharovą iš Nobelio premijos laureatų sąrašų“ (Juknaitė, 1991, 3). Juknaitės intencija

iškelti ir parodyti žmogaus gyvenimą kaip aukščiausių vertybę ne tik paaiškina intertekstinį esė–laiško pavadinimą „Sudeginti visas filosofijas“, bet ir leidžia autorei, pasiremiant savo pačios suvokimu, asociatyviai šalia Bonner vidine laisve ir apsisprendimu grįsto gesto įvesti tremtinių atsiminimų neatpažintos vidinės laisvės plotmę. Ši asociacija, dar kartą pabrėždama patirties pirmumą kalbos (tiek šnekamosios, tiek meninės) atžvilgiu, susišaukia su Gadamerio mintimi apie suvokimui būtiną išankstinių nuostatų kontekstą (suprantame tik tai, ką jau žinome, išgirstame tik tai, ką tariamės žiną):

Mane domina pirmi žodžiai ir pirmi žingsniai po baisaus kentėjimo. Kažkas turi gimti. Ir dar daugiau. Mums tai jau yra gimę, tik niekas nepastebėjo. Nesukliko iš džiaugsmo. Taip ir jaučiau, taip žinojau – tremtinių atsiminimai buvo suvartoti, praryti kaip siaubo filmai, kaip svaiginantys detektyvai su tikrais nuotykiiais. Taip niekas ir nenukrito iš nuostabos, kad į mūsų provincialų mažavertiškumo kompleksų kamuojamos kultūros mentalitetą atėjo vidinė laisvė. Aukščiausias gėris ir aukščiausias žmogaus tobulumas – niekinamam ir spardomam pačiam kurti sau įstatymus ir žiauriausiai prievartaujamam savo noru jų laikytis. (Juknaitė, 1991, 3)

Tokiu būdu dialogas su Kubiliaus straipsnyje išsakytomis mintimis tampa dialogu su kultūros, literatūros lauko dalyviais, atsakingais už to lauko reikšmių apyvartą ir kokybę. Valingą žmogaus judesį matydama kaip pagrindinę vidinės laisvės prielaidą, autorė, antrindama Gadameriui, nors ir pripažįsta, kad atpažinti gali tik pažinęs, tačiau kartu sako, kad neatpažintos, neįgijusios raiškos, neracionalizuotos, todėl kultūrinėje apyvartoje nefigūruojančios reikšmės lemia netikintį ir savimi nepasitikintį, save ir kitą neigiantį mentalitetą. Esė–laišku dalindamasi su kultūros žmonėmis atsakomybe dėl būtinybės atpažinti ir nuolat formuoti kultūros lauko vertybinę ašį, Juknaitė atmeta gyvenimu ir veiksmu neparemtą žodį kaip lauko reikšmes deformuojantį:

Ir dar galvoju. Tie, kurie veda tautą, nėra nei didesni, nei išmintingesni už tuos, kuriuos veda. Prisimenat, vienam straipsnyje ūdijot mus ir žurnalistus, kad nemylim parlamentarų, – jie juk rizikuoja gyvybe! Tada nuliūda. Pirmą kartą, skaitydama Jūsų rašymus, skaudžiai nusiminiau. Dieve, pagalvojau, nejaugi Jūs nesuprantat, kad išsirikiavę Baltijos kelyje, mes visi iki vieno tapome įkaitais. Tada, kai rašėte, jau buvo suspardyti mūsų vaikai Naujosios Vilnios ligoninėje. Kiti dabar jau palaidoti. Galbūt dabar bus parlamentarų eilė, bet tik ketvirtoji vietoj – prieš juos gyva mūsų vaikų užtvara. (Juknaitė, 1991, 3)

Gal savaite vėliau nei Juknaitė į Kubiliaus keltus klausimus tuose pačiuose *Šiaurės Atėnuose* atsiliepė ir Viktorija Daujotytė. Pakeitusi antrąjį Kubiliaus straipsnio pavadinimo sandą („Istorija žiauri. O tauta?“), Daujotytė, kaip ir Juknaitė, dėmesį kreipia ne į žiaurumą ar kentėjimą, juos matydama tik kaip medžiagą („Literatūra, kuri iš paskutiniųjų stengsis prilygti tremtinių metraščiams kankinimų akivaizdumu, neišvengiamai pralaimės“) (Daujotytė, 1991, 1), bet į metafizinę kentėjimu atveriamą plotmę: „Harmonizuojanti lietuvių meno tradicija man atrodo ne besitraukianti, nuo kruvinų istorijos provėžų, o jas įveikianti ypatinga apvalančia, nuskaidrinančia dvasios jėga“ (Ten pat).

Daujotytė, nors ir renkasi dialoginę straipsnio struktūrą, tačiau kalbėjimas argumentacinio pobūdžio beasmeniais sakiniais ir *mes* vardu, lemiantis tapatinimąsi su skaitytoju ir tauta, dialogo partneriu palieka tik Kubilių. Todėl atrodo, kad straipsnio intencija yra Kubiliaus suteiktas impulsas nauju žvilgsniu ir aspektu peržvelgti jau žinomą mokslinę informaciją, ją naujai sukomponuoti, kad būtų išryškinti literatūros gyvybingumui reikšmingi kančios, o ne žiaurumo lemti praregėjimas ir nušvitimas. Jų sąsajos su tautosakos, krikščionybės prasminiais klodais atveria plačią argumentacijos erdvę, tačiau tikriausiai netikslu būtų Daujotytės rašinių laikyti publicistika, greičiau – tai kultūrinių ir literatūrinių reikšmių laukas:

Lietuvių tauta jau turėjo prigerti savo pačios kraujuje, kuris plūdo ir plūsta iš baisiausių klastų, iš žiauriausių žudynių. Bet lietuvių kultūra

iki šiol sugebėjo absorbuoti istorijos žiaurumą, vesdama žmogaus dvasią į praregėjimą, nušvitimą, į ypatingą dvasinių galių atsivėrimą. Šis – jau nebe fizinis, o metafizinis – dvasios vyksmas savo esme yra artimas krikščionybei, kurios didysis Kančios aktas nesibaigia kančia ir negali būti į ją suvedamas. (Daujotytė, 1991, 1)

Tuo tarpu Juknaitė, taip pat akcentuodama kančios metafizinę plotmę, gręžiasi į visuomenę palaikanti ir formuojanti socialumą, ir šis judesys sujungia literatūrinių prasmų klodą su visuomeniniu, patvirtindamas Juknaitės esė–laiško publicistinį pobūdį. Aiškiai girdimas autorės balsas, jį patvirtinantys pirmojo asmens vidinį supratimą suponuojantys *verba sentiendi* (žinojau, galvoju, pamaniau) gali būti siejami tik su autorės vertybinėmis intencijomis, kurios eksplicitiškai ar implicitiškai dar ne kartą bus pakartotos tiek publicistikoje, tiek meniniuose ar dokumentiniuose kūriniuose. Prerogatyva žmogaus gyvenimui ne tik paaiškina asociatyvinę teksto struktūrą, bet ir formuoja atskaitos tašką. „Tikrovė anksčiau ar vėliau patikrina literatūrą“, – yra sakęs Miłoszas (Miłosz, 1995, 284). Literatūra be šios dimensijos yra tik dar vienas tuščias konstruktas.

Juknaitės publicistinių straipsnių tematika yra pati įvairiausia: nuo buitinio epizodo (šuo apkandžiojo Rašytojų sąjungos bilietą), samprotavimų apie kunigų kurtą mūsų kultūrą ir literatūrą ir „laisvai besiskleidžiančią kūrybos prigimtį, iš kurios išskyla naujas, nebūtas pasaulis“ (Juknaitė, 2002, 118)² iki mirties bausmės legalumo / nelegalumo („Bedugnė“). Tekstai gali būti pasakojamojo pobūdžio („Troškimų medžiams reikia šaknų“), remtis fabula ar tik paskirais jos elementais („Narvelis“, „Baltà!“). Tačiau visuose juose ryškiausias pačios autorės, Juknaitės, balsas, besikreipiantis į skaitytoją klausimais: „Kaip galėjo taip atsitikti, kad ši taip stokojama mentaliteto jėga dvidešimtį metų yra neatpažinta?“ (110); „Ar be atsakomybės ir orumo yra galima istorija?“ (111); „Kas

² Toliau cituojant iš knygos Juknaitė V., 2002, *Išsiduosi. Balsu: esė, pokalbiai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, nurodomas tik puslapis.

gi čia kelia ranką prieš prigimtį? (132); ar implicitišku kvietimu įsiklausyti į įpareigojančią mintį: „Sąmoningai atsisakyti iliuzijų apie patį save reikia jėgos. Būtinios, žūt būtinės savarankiškam gyvenimui reikalingos jėgos. Man rodos, ji pakankama“ (146). Teksto centre visuomet yra įvykius stebintis ir vertinantis autorius *aš*, kurio vertybinė intencija lemia įvykių atranką, tų įvykių refleksijos suponuotas asociacijas.

Tikriausiai išskirtinė Juknaitės publicistikos tekstų grupė yra *Lietuvos ryto* skiltis „Šeštoji diena“. Pakviesta tragiškai žuvus ankstesniam šios skilties autoriui Vaidotui Dauniui, Juknaitė *Lietuvos rytui* rašė du mėnesius. „Šeštojoje dienoje“ turėdama gana gausią ir pastovią skaitytojų auditoriją, ji dalinasi savo pačios gyvenimo lemtais supratimais ir patirtimis: benamių vaikų stovyklomis Inkūnuose, Vytauto Kavolio knyga *Vyrai ir moterys lietuvių kultūroje*, Vėlinėmis, apklausa prokuratūroje dėl iš stovyklos Inkūnuose pabėgusių vaikų, Orvydų sodyba. Susirūpinęs žvilgsnis išskiria nykstantį iš komunikacijos veidą, vardijami naujieji vis labiau technologijoms pasiduodantys jo pakaitalai: „Abstrakti ekranų, brėžinių, modelių, mygtukų šalis“ (131). Visi šie supratimai paremti faktiškuoju lygmeniu, tiksliau jo nuotrupomis, kurios yra privalomos, kad skaitytojas suprastų, apie ką eina kalba. Visa kita – vidinė būtinybė liudyti laiką ir teigti valią spręsti ir nuspręsti gyvenimą, kuris pats savaime nėra pasirenkamas, ypač moteriai:

Moters pasaulyje gyvybė ir gyvenimas priklauso absoliučioms vertybėms. [...] kaip savaime suprantamą dalyką supriešina moters veiklą šeimoje auginant vaikus ir darbą visuomenėje, pavadindami vieną jų auka, kitą – kūryba. Ar gali vienoje moteryje sutilpti šie abu dalykai, svarstyti neverta, nes racionaliojo mąstymo sistemoj auka ir kūrybiška veikla neturi loginio ryšio. (128)

Gal ryškiausiai „Šeštojoje dienoje“ skamba reikalavimas žmogui būti, rinktis vertybes, tapti:

Kartais atrodo, kad žmonėms šiame krašte per amžius užtenka jėgų tik išlikti ir nebelieka jėgų tapsmui. Bet kokiu atveju tapsmas, savęs kūryba, nėra įvardytas laiko interesas, gyvybinis interesas, apie kurį suktųsi visas besikeičiantis gyvenimas. (137)

Bekompromisis autorės balsas, angažuota laikysena *Lietuvos ryto* vadovams greitai pasirodė nepriimtina. Atleidimo iš laikraščio situacija iškalbingai patvirtina, kad Juknaitės publicistikos intencionaliai formuotas vertybių, atsakingos laikysenos lygmuo realiame gyvenime yra retas: „Gruodžio 1 d. nunešusi „Lietuvos ryto“ „Šeštosios dienos“ skiltį korektorei, pamačiau, kad ji skaito kitą tekstą“ (139). Niekaip neinformuota apie atleidimą, jau parengtus porą tekstų išspausdino Šiaurės Atėnuose. Gal paradoksalu, bet jie kalba apie atsakomybę ir ryšį su kitu žmogumi. Ir apie jų pagrindu kuriamą valstybę: „Atsakomybė. Ji yra esminis pamatinis etikos reikalavimas tapti subjektu, galimybe įvardyti save kaip tą, kas gali būti susijęs su kitais. [...] Atsakomybe tarpusavyje nesusieti vieni su kitais žmonės nėra nei tauta, nei visuomenė“ (140).

Baigiamoji pastraipa

Juknaitės publicistiniai tekstai svarbūs tuo, kad autorė, keldama sovietinio totalitarizmo paneigtą, žmogaus gyvenimui esminį laisvo pasirinkimo ir apsisprendimo klausimą, savo eksplicitiškai išreikštu intencionalumu įsteigia kitą žiūros tašką. Pažymėtas laisvei privalomais atsakomybė³, savivoka ir būtinybe, šis žiūros taškas siejasi su nuo Aristotelio laikų svarbia *situs* (padėtis) kategorija. Tomas Sodeika straipsnyje „Apie metafiziką: septynios situacijos su intarpais bei komentarais“ svarstydamas apie tikrovės (ypač sovietinės) racionalumą ir racionalizavimą, remiasi Gadameriu, kėlusiu „nepaprastai sudėtingą uždavinį“:

³ Galima prisiminti Emmanuelio Levino ištartį: „Ryšys su kitu žmogumi užsimezga tik kaip atsakomybė. Nepaisant to, ar ji yra prisiimama, ar jos vengiama“ (Lévinas, 1994, 100) arba Miłoszo žodžius: „Bet kokia laisvė, neįsisąmoninus būtinybės, tėra iliuzija“ (Miłosz, 1995, 294).

apie klausiančiojo „išišaknijimą tikrovėje“, apie jo *situaciją*. „Juk pati situacijos sąvoka rodo, kad turime reikalą su dalyku, kuris niekad nėra padėtas priešais mus ir todėl negalime turėti apie jį jokio dalykinio žinojimo. Visuomet *esame* situacijoje, visuomet atrandame save jau *esančius* joje“ (Gadamer, 1983, 285). Todėl, pasak Sodeikos, nors Aristotelio kategorijų sąrašė *substancija* žymima pirmuoju numeriu, tačiau keliant klausimą apie tikrovę [jos protingumą], „tenka klausti ne apie tai, kas vienoje ar kitoje tikrovės dalyje matoma kaip tam tikra *substantia*, bet apie tai, iš kokios *situacijos* tas ar kitas dalykas matomas. Kitaip sakant, tenka klausti apie paties klausiančiojo *situs*“ (Sodeika, 1996, 544). Toks suinteresuoto žvilgsnio *situs*, pasireiškiantis kaip publicistinį tekstą konstruojanti autoriaus intencija, kreipianti į *meta*-fizikos plotmę, kurioje istorinio laiko keliamus reikalavimus žmogui keičia egzistenciniai, galioja visai Juknaitės publicistikai. Įdomu, kad 1932 metų laiške Petruui Klimui Juozas Tumas-Vaižgantas taip pat suvokia atsakomybę kaip vienintelį žmogaus būti išskiriantį kriterijų, bet kokios sąjungos pagrindą: „Pasirodo, kad dora, sąžinė, tėvynės meilė, jei žmogus nebūtų atsakingas už savo darbus, pavirstų niekais, ir negalėtumei sudaryti nei šeimos, nei visuomenės, nei valstybės“ (Vaižgantas, 1998, 355).

Literatūra

- Andrijauskas A., 2005, Roland Barthes tekstualumo estetika. – *Metai* 10, 120–127.
- Barthes R., [1967], The Death of the Author. – Prieiga internete: <http://evans-experientialism.freewebspace.com/barthes06.htm>
- Compagnon A., 2000 [1998], *Il demone della teoria. Letteratura e senso comune*, traduzione di Monica Guerra. Torino: Einaudi.
- Daujotytė V., 1991, Istorija žiauri. O tauta? – *Šiaurės Atėnai*, vasario 27.
- Fish S., 2011, Ar šiose paskaitose yra tekstas?. – *XX amžiaus literatūros teorijos 1: Chrestomatija aukštųjų mokyklų studentams*, parengė Aušra Jurgutienė, iš anglų kalbos vertė Irena Ragaišienė ir Daiva Daugirdienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 89–108.

- Gadamer H. G., 1983, *Verità e metodo*, traduzione e cura di Gianni Vattimo. Milano: Bompiani.
- Gadamer H. G., 1999, *Istorija. Menas. Kalba*, sudarė ir vertė Arūnas Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.
- Juknaitė V., 1991, Sudeginti visas filosofijas. – *Dienovidis*, vasario 22– kovo 1.
- Juknaitė V., 2002, *Išsiduosi. Balsu: esė, pokalbiai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Juknaitė V., 2011, Improvizacija fakto literatūros autoriaus tema. – *Teksto slėpiniai* 14, 132–143.
- Kubilius V., 1991, Mūsų istorija žiauri. O literatūra? – *Šiaurės Atėnai*, sausio 26.
- Laurušas J., 2001, Publicistika. – *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Lėvinas E., 1994, *Etika ir begalybė*. Vilnius: Baltos lankos.
- Marcinkevičienė R., 2008, *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*. Vilnius: Versus aureus.
- Mickevičius A., 2010, Hanso Georgo Gadamerio filosofinė hermeneutika ir *geros valios suprasti* prasmė. – *Santalka. Filosofija*, t. 18, nr. 1, 37–43.
- Miłosz Cz., 1995, *Pavergtas protas*, iš lenkų kalbos vertė Almis Grybauskas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Phelan J., 2011, The Implied Author, Deficient Narration, and Nonfiction Narrative: Or, What's Off-Kilter in *The Year of Magical Thinking* and *The Diving Bell and the Butterfly*? – *Style*, vol. 45 (1).
- Sodeika T., 1996, Apie metafiziką: septynios situacijos su intarpais bei komentarais. – *Naujasis židinys*, 6.
- Vaižgantas, 1998, *Laiškai Klimams*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.